

УДК 343.14

ВИТРЕБУВАННЯ ТА ОТРИМАННЯ, ПРОВЕДЕННЯ ІНШИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ЯК СПОСОБИ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Вапнярчук В.В., к. ю. н.,
доцент кафедри кримінального процесу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті досліджується сутність таких способів збирання доказів (формування доказової основи правової позиції певного суб'єкта доказування), як витребування та отримання, а також проведення інших процесуальних дій у кримінальному провадженні. Розглянуті особливості терміновживання щодо названих способів відповідно до чинного КПК України. Проаналізовані питання щодо об'єктів витребування та отримання, суб'єктів, у яких можуть бути витребувані та від яких можуть бути отримані докази. Особливою увагою приділено питанню щодо особливостей документального оформлення порядку використання цих способів збирання доказів. Визначено коло інших процесуальних дій, які можуть бути визначені як способи збирання доказів (формування і дослідження доказової основи суб'єкта доказування). До них, зокрема, доцільно віднести: заявлення клопотань, скарг, заяв, відводів, а також окремі заходи забезпечення кримінального провадження (тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт майна).

Ключові слова: докази, витребування, отримання, інші процесуальні дії, способи збирання доказів.

В статье исследуется сущность таких способов собирания доказательств (формирования доказательственной основы правовой позиции определенного субъекта доказывания), как истребование и получение, а также производство иных процессуальных действий в уголовном производстве. Рассмотрены особенности терминопотребления относительно названных способов в соответствии с действующим УПК Украины. Проанализированы вопросы относительно объектов истребования и получения, субъектов, у которых могут быть истребованы и от которых могут быть получены доказательства. Отдельное внимание уделено вопросу особенностей документального оформления порядка использования этих способов собирания доказательств. Определен круг иных процессуальных действий, которые могут быть определены как способы собирания доказательств (формирования и исследования доказательственной базы субъекта доказывания). К ним, в частности, целесообразно отнести: заявление ходатайств, жалоб, отводов, а также отдельные меры обеспечения уголовного производства (временное ограничение в пользовании специальным правом, временный доступ к вещам и документам, временное изъятие имущества, арест имущества).

Ключевые слова: доказательства, истребование, получение, иные процессуальные действия, способы собирания доказательств.

Вапнярчук В.В. REQUESTING AND RECEIVING, OTHER PROCEDURAL ACTIONS AS A MEANS OF GATHERING EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Investigated in the article essence of these methods collection of evidence (forming the evidential basis legal position of proving a particular subject) as a demanding and receiving, and other procedural actions in the criminal proceedings. The features of the use of terms for these methods according to the Criminal Procedure Code of Ukraine. Have been analyzed the question of reclaim and obtaining objects, entities, which can be claimed and which evidence can be obtained. Special attention is paid to features for documentary registration procedure for the use of these methods collection of evidence. Are determined range of other procedural actions that can be defined as a means collection of evidence (research and forming the foundations of the subject of proving). These include: declaration of petitions, complaints, statements, taps, and individual measures to criminal proceedings (temporary restriction in the use of a special law, temporary access to objects and documents, temporary withdrawal of the property, seizure of property).

Key words: evidence, reclaim, acquisition, other legal proceedings, methods for gathering evidence.

Постановка проблеми. Розвиток науки вітчизняного кримінального процесу обумовлює необхідність дослідження та перегляду традиційних наукових поглядів щодо окремих проблем кримінального процесуального доказування. Одним із найбільш важливих в теорії доказів є питання щодо правової природи способів збирання доказів (формування доказової основи правової позиції певного суб'єкта доказування) і, зокрема, таких з них, як витребування та отримання, а також проведення інших процесуальних дій. В наукових публікаціях цьому питанню приділяється незначна увага; в тих же дослідженнях, в

яких окремі питання в рамках цієї проблеми досліджується, висловлюються досить суперечливі погляди, які потребують критичного аналізу. Тому висловлення власної позиції щодо їх вирішення є досить важливим і необхідним. Саме цими обставинами пояснюється необхідність написання цієї статті, її логіка та зміст.

Мета статті – дослідження сутності витребування та отримання, проведення інших процесуальних дій як способів збирання доказів у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Витребування та отримання від органів державної

влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок (ч. ч. 2 і 3 ст. 93 КПК) – це два самостійних способи формування доказової основи правової позиції певного суб'єкта. Відмінність між вказаними способами, що дає нам можливість визначити їх як самостійні, полягає у різних суб'єктах прояву ініціативи їх використання. При витребуванні така ініціатива походить від суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження (зокрема, слідчого під час досудового розслідування, суду під час судового розгляду), при отриманні – від інших осіб.

Насамперед хотілося б висловити декілька слів про терміновживання. В попередньому КПК ці два способи теж були передбачені, однак йменувалися вони інакше (вимога і подання (ст. 66 КПК 1960 р.)). Що стосується «вимог», то в науковій літературі цей термін майже завжди замінювався на «витребування». Вважаємо такий підхід вірним, оскільки: по-перше, саме останній термін є узагальнюючим відносно різноманітних форм вимагання, які були передбачені в попередньому законі (вимагання від підприємств, установ, організацій, посадових осіб і окремих громадян пред'явлення предметів і документів, вимагання про проведення ревізій, вимагання від банків інформації...); по-друге, він є таким, що більше відповідає сутності цього способу, оскільки доказова інформація суб'єктом доказування формується (збирається) саме в результаті її витребування, а не висунення вимоги про вчинення певних дій. Щодо «подання», то, на наш погляд, воно теж знаходиться поза межами формування доказової основи суб'єкта доказування, є таким, що лише створює умови для цього. Тому вживання законодавцем в новому КПК замість нього терміну «отримання» в більшій мірі відповідає сутності цього пізнавального прийому.

Відносно об'єктів, які можуть бути витребувані та отримані суб'єктом доказування. Як бачимо, чинний КПК передбачає досить великий їх перелік. Однак, розглянувши їх та проаналізувавши норми КПК, вважаємо, що мова тут може йти лише про матеріальні об'єкти, що містять інформацію про істотні обставини кримінального провадження. Такими є, як правило, предмети, які можуть пізніше стати речовими доказами (наприклад, зняття злочину, знайдені сторонніми особами біля місця скоєння злочину), та документи, які підтверджують певний істотний факт (наприклад, довідки, характеристики (ними також є й передбачені в ст. 93 КПК такі об'єкти, як висновки ревізій та акти перевірок)).

Щодо відомостей, які, як зазначено в законі, теж можуть бути витребувані та отримані, то, на наш погляд, ними не можуть бути показання, оскільки вони можуть отримуватися лише під час допиту або одночасного допиту двох чи більше раніше допитаних осіб (ст. 95 КПК); ними не можуть бути й пояснення, які даються під час проведення слідчих (розшукових) дій (наприклад, в порядку ч. 3 ст. 228 КПК). У цих випадках відомості формуються

(збираються) в результаті проведення слідчих (розшукових) дій, а не в результаті їх витребування чи отримання. Може виникнути думка, що такі відомості можуть бути зібрані вказаними способами в результаті заявлення клопотань, скарг, заяв, відводів тощо. Однак, думається, що такі форми надання певних відомостей в кримінальному провадженні слід відносити до такого способу формування доказової основи, як проведення інших процесуальних дій, а не витребування чи отримання. Тому, вважаємо, що відомості, які одержуються під час кримінального провадження, не можна кваліфікувати як самостійний об'єкт їх витребування чи отримання. Вони можуть бути лише змістом або показань (пояснень), що є результатом проведення слідчих (розшукових) дій, або предметів чи документів, які можуть бути зібрані шляхом їх витребування чи отримання.

Стосовно висновку експерта як об'єкту витребування та отримання доказів, то варто зауважити, що, відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК, він є самостійним процесуальним джерелом доказів, який є наслідком проведення такої слідчої (розшукової) дії, як ініціювання та проведення експертизи (інколи вона йменується «залучення експерта»). Однак тут виникає питання, в яких випадках висновок експерта є результатом застосування такого способу формування доказової основи (збирання доказів) як проведення цієї слідчої (розшукової) дії, а в яких він з'являється в кримінальному провадженні в результаті його витребування чи отримання. Вважаємо, що саме так потрібно ставити питання при розгляді цього об'єкта пізнавальної спрямованості вказаних способів формування доказів. Відповідь на це питання, на нашу думку, знаходиться в суттєво іншому (на відміну від старого КПК) порядку залучення експерта. Так, відповідно до ст. 243 КПК, експерт може бути залучений як стороною обвинувачення (в цьому разі, вважаємо, отриманий його висновок буде наслідком такого способу як проведення слідчих (розшукових) дій), так і стороною захисту або слідчим суддею за клопотанням сторони захисту (в такому випадку він може з'явитися у кримінальному провадженні у суб'єкта, який його здійснює, лише в результаті його витребування чи отримання).

Ще одне питання, яке потребує уваги, – це питання про суб'єктів, у яких можуть бути витребувані та від яких можуть бути отримані докази. Відповідно до ст. 93 КПК, ними можуть бути: органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та фізичні особи. Як бачимо, перелік суб'єктів є досить загальним. Якщо їх конкретизувати, то, на нашу думку, ними можуть бути:

1) сторони та інші учасники кримінального провадження, які надають доказову інформацію з метою реалізації своєї процесуальної функції та впливу на напрямок пізнавальної діяльності, що відповідає їх інтересам.

Тут доцільно акцентувати увагу на тому, що правом на подання доказової інформації (тобто, в кого може бути витребувана та від кого може бути отримана), як зазначено

вище, володіють і суб'єкти сторони обвинувачення. Це в першу чергу стосується прокурора, який реалізує своє право в судових стадіях процесу. Однак таке його право одночасно є і його обов'язком, оскільки, будучи органом держави, при здійсненні обвинувальної діяльності він керується засадами публічності, змагальності, диспозитивності та презумпції невинуватості;

2) державні органи, підприємства, установи, організації (в тому числі й правоохоронні органи, зокрема, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність), які, відповідно до закону (це може бути закон, який регламентує їх правовий статус), зобов'язані надавати доказову інформацію;

3) інші особи (в тому числі й сторонні), які можуть надавати доказові матеріали (однак це не є їх обов'язком згідно із законом, а швидше за все їх моральною повинністю).

Варто відзначити певний недолік вказаних способів формування доказової основи суб'єкта доказування. Він полягає в тому, що інколи «заволодіння» об'єктом витребування чи отримання супроводжується відділенням його від навколишньої обстановки без його фіксації в ній (наприклад, громадянин, знайшовши пістолет в місці або біля місця, де було вчинено кримінальне правопорушення, відносить його до слідчого). Між тим зв'язок об'єкта з навколишньою обстановкою сам по собі має доказову цінність. В процесі проведення слідчих (розшукових) дій (наприклад, огляду, обшуку) цей зв'язок обов'язково фіксується. Єдиним розумним вирішенням цього недоліку, на наш погляд, може бути лише вимога-рекомендація щодо необхідності проявляти передбачливість збереження й закріплення такого зв'язку всіма вказаними вище суб'єктами подання доказових матеріалів, якщо це можливо в конкретній ситуації. Якщо ж такий зв'язок не буде зафіксований, це не виключає можливості використання отриманої вказаними способами доказової інформації. Однак в такому разі вона може потребувати додаткової та більш прискіпливої перевірки.

Що стосується належного процесуального оформлення використання вказаних способів формування доказової основи суб'єкта доказування, то в науковій літературі висловлювалися різні погляди щодо цього питання. Так, О.В. Смірнов вважає, що витребування доказів може здійснюватися у формі направлення прокурором, слідчим вимог, доручень, запитів, які є обов'язковими для виконання [1, с. 213]. Схожа думка висловлена й О.В. Капліною, яка пропонує за можливе використання слідчим, прокурором таких форм звернення з вимогою про надання речей, документів, відомостей, як: звернення, доручення, клопотання, запит [2, с. 227]. З цього приводу варто зауважити, що виділення вказаних форм процесуального оформлення витребування в Російській Федерації є цілком правомірним, оскільки воно має нормативне підґрунтя (ч. 4 ст. 21 КПК РФ). Вітчизняне ж кримінальне процесуальне законодавство аналогічного нормативного припису не містить. Тому, зважаючи на те, що, відповідно

до ч. ч. 3 і 2 ст. 110 КПК України, всі рішення слідчого, прокурора приймаються у формі постанови, а судові рішення – у формі ухвали, на нашу думку, саме цими процесуальними документами й необхідно оформлювати витребування доказів.

Що ж стосується процесуального оформлення витребування доказових матеріалів суб'єктами кримінального провадження, які не володіють владними повноваженнями (захищають свій або представлений інтерес), як сторони захисту, так і сторони обвинувачення, то ними, відповідно до норм КПК України, що регламентують їхні права, вважаємо, можуть бути подання заяв і клопотань, а для адвоката (захисника чи представника) – також і адвокатський запит (п. 1 ч. 1 ст. 20, ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [3]).

Немає єдності думок й щодо оформлення отримання доказових матеріалів [4, с. 11; 5, с. 101–102; 6, с. 63; 7, с. 116]. Не вдаючись до їх аналізу, вважаємо, що знову ж на підставі аналізу чинного КПК України (зокрема, ст. ст. 103–105, 108) можна стверджувати, що такою формою оформлення для суб'єктів сторони обвинувачення на стадії досудового розслідування є протокол (про отримання речей, документів), а в судовому розгляді – журнал судового засідання. Надання в подальшому отриманим об'єктам статусу доказу здійснюється й оформлюється в порядку, передбаченому КПК (оскільки це процесуальне рішення – то знову ж, згідно з ч. ч. 3 і 2 ст. 110 КПК, воно приймається у формі постанови чи ухвали).

Стосовно ж процесуального оформлення отримання доказового матеріалу іншими суб'єктами, то, зважаючи на відсутність будь-яких нормативних приписів з цього приводу, на наш погляд, вони можуть використовувати будь-які способи (наприклад, розписки про отримання, договір тощо).

До інших процесуальних дій, які можуть бути способами отримання доказової інформації (формування і дослідження доказової основи суб'єкта доказування), на наш погляд, відносяться вже згадані вище процесуальні дії (заявлення клопотань, скарг, заяв, відводів), а також окремі заходи забезпечення кримінального провадження (зокрема, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (гл. 13 КПК), тимчасовий доступ до речей і документів (гл. 15 КПК), тимчасове вилучення майна (гл. 16 КПК), арешт майна (гл. 17 КПК)).

Розглянемо докладніше окремі особливості такої процесуальної дії (як способу формування і дослідження доказової основи), як тимчасовий доступ до речей і документів (гл. 15 КПК). Відповідно до ч. 1 ст. 159 КПК, тимчасовий доступ до речей і документів – це захід забезпечення кримінального провадження, сутність якого полягає «у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити їх виймку)».

В чому ж відмінність тимчасового доступу як процесуальної дії, що може бути способом формування доказової основи, від інших вже розглянутих вище способів.

По-перше, за своєю сутністю тимчасовий доступ насамперед є заходом забезпечення, який, відповідно до ч. 1 ст. 131 КПК, застосовується з метою досягнення дієвості кримінального провадження (під дієвістю, на наш погляд, потрібно розуміти здатність виконати завдання провадження; забезпечення його ефективності).

По-друге, частину відповіді на це питання отримуємо, ознайомившись із п. 18 Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 р. Відповідно до нього, при розгляді клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів слід враховувати, що, беручи до уваги зміст положень ч. 1 ст. 86, ч. 4 ст. 2 і 3 ст. 93 КПК, застосування стороною кримінального провадження такого способу збирання доказів, як вилучення речей чи документів (ч. 7 ст. 163 КПК) під час отримання доступу до речей і документів, може здійснюватися у випадках, якщо:

1) особа, у володінні якої знаходяться речі або документи, не бажає добровільно передати їх стороні кримінального провадження або є підстави вважати, що вона не здійснить таку передачу добровільно після отримання відповідного запиту чи намагатиметься змінити або знищити відповідні речі або документи;

2) речі та документи, згідно зі ст. 162 КПК, містять охоронювану законом таємницю, і таке вилучення необхідне для досягнення мети застосування цього заходу забезпечення.

В інших випадках сторона кримінального провадження може витребувати та отримати речі або документи за умови їх добровільного надання володільцем без застосування процедури, передбаченої гл. 15 КПК (тобто саме в рамках процедури таких самостійних способів одержання доказової інформації (збирання доказів), як її витребування чи отримання) [8].

Таким чином, можливість витребування предметів і документів (тобто використання раніше розглянутих попередніх способів формування доказової основи) без застосування процедури тимчасового доступу зв'язується з їх добровільним наданням володільцем, з відсутністю підстав вважати, що володільець речей і документів намагатиметься змінити або знищити відповідні речі або документи після отримання запиту, а також із відсутністю в них охоронюваної законом таємниці.

Декілька слів хотілось би висловити щодо такої процесуальної дії, спрямованої на формування правової позиції суб'єкта доказування (на збирання доказів), як ініціювання стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій (ч. 3 ст. 93 КПК).

По-перше, вважаємо, що цю дію не потрібно ототожнювати з проведенням слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій суб'єктами сторони обвинувачення. Адже проведення та ініціювання – різні речі.

По-друге, можна погодитись із науковцями, які взагалі висловлюють сумнів щодо можливості розглядати ініціювання як спосіб збирання доказів [9, с.244]. Адже, відповідно до абз. 2 ч. 3 ст. 93 КПК таке ініціювання здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому ст. 220 КПК. Таким чином, зміст ініціювання проведення процесуальних дій полягає в реалізації права певного суб'єкта на заявлення клопотань. А оскільки, як вірно відзначає Т.М. Мирошніченко, за результатами розгляду таких клопотань рішення про проведення процесуальних дій приймає слідчий, прокурор, які в подальшому їх проводять, формуючи таким чином доказову базу провадження, то достатніх підстав для визнання ініціації способом збирання доказів немає [10, с. 136].

Підтвердження саме такого розуміння сутності ініціювання є, на наш погляд, й положення абз. 1 ч. 3 ст. 93 КПК в частині, що передбачає можливість збирання доказів «шляхом ініціювання... а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів». Таким чином, бачимо, що й сам законодавець визначає сутність ініціації як частини забезпечувальних дій щодо збирання доказів.

По-третє, якщо аналізувати особливості ініціювання проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій шляхом подання клопотань, то варто відзначити, що згідно з чинним КПК така ініціатива може виходити як з боку суб'єктів сторони захисту, так і суб'єктів сторони обвинувачення (всі слідчі (розшукові) дії, що провадяться за рішенням слідчого судді потребують попереднього ініціювання шляхом внесення відповідного клопотання слідчим або прокурором). Проте, якщо аналізувати вимоги закону до порядку розгляду таких клопотань, поданих різними сторонами, неважко побачити, що має місце певна нерівність в порядку їх розгляду. Клопотання сторони захисту повинні бути розглянуті в строк не більше трьох днів з моменту подання (ч. 1 ст. 220 КПК), а клопотання сторони обвинувачення – в строк від шести годин (ст. 248 КПК) до одного дня (ст. 234 КПК) з моменту отримання. Зрозуміло, що таке порівняння не зовсім коректне, оскільки мова йде про різних адресатів ініціації (слідчого, прокурора – в першому випадку та слідчого судді – в другому) та різні її наслідки (в першому випадку – задоволення клопотання призведе до звернення з клопотанням до слідчого судді вже сторони обвинувачення, в другому – до прийняття рішення слідчим суддею щодо проведення чи не проведення слідчої (розшукової) дії). Однак, зважаючи на можливу необхідність здійснення в кримінальному провадженні певної слідчої (розшукової) дії, що ініціюється стороною захисту, в досить стислі строки, а також на необхідність забезпечення рівності сторін, доцільно було б передбачити в законі строк розгляду клопотань сторони захисту про проведення слідчих (розшукових) дій слідчим, прокурором такий самий, як і слідчим суддею.

На завершення розгляду цього питання варто підкреслити, що (як ми вже відзначали вище та будемо висловлюватися з цього приводу далі в цьому ж розділі при розгляді такого процесуального джерела, як речові докази) кваліфікація певної інформації, яка має значення для кримінального провадження як доказу суб'єктами різних сторін є лише їхньою думкою та попередньою за своїм характером. Вона відповідає висловленому нами розумінню сутності кримінального процесуального доказування з позиції когнітивістичних уявлень як конструювання суб'єктами власних моделей доказування (зокрема, формування своєї доказової основи як базового змістовного елементу правової позиції суб'єкта доказування).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Смирнов А.В. Уголовный процесс : [учебник] / А.В. Смирнов, К.Б. Калиновский ; под общ. ред. А.В. Смирнова ; 2-е изд. – СПб. : Питер, 2006. – 699 с.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р., № 5076-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 27. – С. 282.
3. Капліна О.В. Збирання доказів сторонами кримінального провадження / О.В. Капліна // Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні : матер. Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (Одеса, 27 листопада 2013 р.) ; відпов. за вип. Ю.П. Аленін. – Одеса : Юрид. літ., 2013. – С. 223–229.
4. Горский Г.Ф. Проблемы теории доказательств в советском уголовном процессе / [Г.Ф. Горский, Л.Д. Кокорев, П.С. Элькин]. – Воронеж : ВГУ, 1978. – 296 с.
5. Шейфер С.А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования : [монография] / С.А. Шейфер. – М. : Норма, 2008. – 240 с.
6. Ларин А.М. Истребование и представление предметов и документов в стадии расследования / А.М. Ларин // Актуал. проблемы совершенств. производства следст. действий : сб. научн. трудов. – Ташкент : НИИРиО Ташк. ВШ МВД СССР, 1982. – С. 62–68.
7. Томин В.Т. Острые углы уголовного судопроизводства / В.Т. Томин. – М. : Изд-во Юрид. лит., 1991. – 240 с.
8. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження : Лист Судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 р., № 223-558/0/4-13 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13>.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар / За ред. [С.В. Ківалова, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченка]. – Х. : Одиссей, 2013. – 1098 с.
10. Мирошниченко Т.М. Щодо питання реалізації нормативного змісту засади забезпечення обвинуваченому права на захист у ході збирання доказів / Т.М. Мирошниченко // Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту. Серія «Право». – 2015. – Вип. 32. – Т. 3. – С. 132–137.
11. Яновська О. Правова позиція захисту в кримінальному провадженні: шляхи відстоювання у процесі доказування / О. Яновська // Право України. – 2014. – № 10. – С. 124–130.